

ISBN: 978-960-9529-05-1

Θέατρο & παραστατικές τέχνες στην εκπαίδευση: Ουτοπία ή Αναγκαιότητα;

Theatre/Drama & Performing Arts in Education: Utopia or Necessity?

Επιμέλεια: Μπέττυ Γιαννούλη, Μάριος Κουκουνάρας-Λιάγκης
Edited by Betty Giannouli, Marios Koukounaras-Liagkis

Αθήνα, 2019

Ολοκαύτωμα και εκπαίδευση: δουλεύοντας θεατρικά με την παιδαγωγική του Janusz Korczak

Χαράλαμπος Μπαλτάς, Φωτεινή Παπαρήγα, Κατερίνα Αλεξιάδη

Το άρθρο αυτό είναι προσβάσιμο μέσω της ιστοσελίδας: www.TheatroEdu.gr
Εκδότης: **Πανελλήνιο Δίκτυο για το Θέατρο στην Εκπαίδευση**
Για παραγγελίες σε έντυπη μορφή όλων των βιβλίων: info@theatroedu.gr

ΔΙΑΒΑΣΤΕ ΤΟ ΑΡΘΡΟ ΠΑΡΑΚΑΤΩ

Το άρθρο μπορεί να χρησιμοποιηθεί για έρευνα, διδασκαλία και προσωπική μελέτη. Κάθε αναφορά στο άρθρο ή σε μέρος του άρθρου μπορεί να γίνει με παραπομπή στην παρούσα έκδοση.

Ολοκαύτωμα και εκπαίδευση: δουλεύοντας θεατρικά με την παιδαγωγική του Janusz Korczak

Χαράλαμπος Μπαλτάς, Φωτεινή Παπαρήγα, Κατερίνα Αλεξιάδη

Περίληψη

Το εργαστήριο απευθύνεται σε εκπαιδευτικούς που θέλουν να δουλέψουν στην τάξη την ιδέα του Ολοκαυτώματος. Όλα τα υλικά αυτού του εργαστηρίου έχουν παραχθεί από την παιδαγωγική ομάδα «Το Σκασιαρχείο». Δουλέψαμε αναλύοντας τα προσφάτως μεταφρασμένα από τη Φωτεινή Παπαρήγα ημερολόγια του Janusz Korczak. Τα ημερολόγια είναι υλικά για να δημιουργηθούν οι διαφορετικές προοπτικές-ομάδες (αντίσταση, συνεργασία, προσφυγιά, δικαιώματα των παιδιών) πάνω στο έργο και τη ζωή αυτού του Πολωνού δασκάλου του Ολοκαυτώματος. Στις προτάσεις από τα ημερολόγια εναλλάσσονται διαφορετικές φωνές, προκειμένου να αποδοθεί η σύγχυση, η πολυφωνία, η διαφορετική κάθε φορά προοπτική και η τελική επιλογή της κριτικής σκέψης. Η δημιουργία των τεσσάρων ομάδων αποβλέπει στη ρητορική αντιπαράθεση, με βάση ένα κεντρικό πρόσωπο, που είναι η μάσκα του δασκάλου, το οποίο ζητά να ακούσει από τις ομάδες τις προοπτικές, να τις συμβουλευτεί και να επιλέξει το καλύτερο ιστορικά (δεσμευτικά). Στόχος είναι να επιτευχθεί η εμπλοκή των εκπαιδευτικών και η ενσυναίσθησή τους σε θέματα προσφυγιάς και Ολοκαυτώματος.

Λέξεις-κλειδιά: Ολοκαύτωμα, δικαίωμα στον θάνατο, κοινότητα, το παιδί-πολίτης, πρόσφυγες.

1. Θεωρητικό υπόβαθρο

Το «Σκασιαρχείο» συνεχίζοντας τις παρεμβάσεις του μέσα κι έξω από τα σχολεία παράγει νέα υλικά για το Ολοκαύτωμα. Στο θέατρο «Εμπρός», στο πλαίσιο του 4ου Αντιφασιστικού Φεστιβάλ Παραστατικών Τεχνών (2016), κάναμε ως μια πρώτη ιδέα αυτό το εκπαιδευτικό εργαστήριο, χρησιμοποιώντας το εκπαιδευτικό υλικό των εργαστηρίων για το έργο του Ντέιβιντ Γκρεγκ *Ποιος είναι ο δόκτωρ Κόρτσακ;* (Πόρτα 2015).

Πρόσφατη συνεργασία μας είναι με το θέατρο Άλφα – Ιδέα και το θεατρικό του Κόρτσακ *Ο βασιλιάς Ματίας ο Α΄*, διασκευασμένο από την Άλκη Ζέη. Επίσης, μεταφράσαμε το θεατρικό του Ταγκόρ *Το ταχυδρομείο* (1914), που παίζεται λίγο πριν την Τρεμπλίνκα από τον Κόρτσακ και τους μαθητές του, το καλοκαίρι του 1942, για να εξημερώσει τα παιδιά με τον θάνατο, μια δουλειά από την Έλενα Μολασιώτη και τον Σωτήρη Πανταζή. Αποσπάσματα αυτού του έργου προβάλλονται στη σπάνια ταινία του Αντρέι Βάιντα, *Η θυσία του Κόρτσακ* (1990), η οποία διακινείται από την ομάδα μας. Αυτό το θεατρικό θα συνδεθεί με το παλαιότερο έργο μας και θα παραχθεί ένα νέο εργαστήριο για το παράδοξο δικαίωμα του παιδιού στον θάνατο ως ένα από τα βασικά δικαιώματα του παιδιού στη χορεία των δικαιωμάτων του παιδιού του Janusz Korczak. Σε αυτό το εγχείρημα για τη διάδοση των ιδεών αυτού του δασκάλου συμμετέχουν από το 2012 στα εργαστήρια μας η Μπεάτα Ζουλκιέβιτς και ο Γιώργος Μόσχος. Η εκδήλωση, που έγινε το 2014 για τον δάσκαλο του Ολοκαυτώματος με το «Σκασιαρχείο» και τον Συνήγορο του Παιδιού, κρατά επίκαιρη αυτή τη σκέψη. Πρόσφατα επίσης η Μπεάτα Ζουλκιέβιτς μετέφρασε το έργο του *Το δικαίωμα του παιδιού στο σεβασμό* (2017), μέρος του οποίου χρησιμοποιήθηκε και στο εργαστήριο.

Ο Χένρικ Γκόλτσμιτ, ή αλλιώς Janusz Korczak, γιατρός και παιδαγωγός, γεννήθηκε το 1878 στη Βαρσοβία, στην Πολωνία, και ήταν εβραϊκής καταγωγής. Αφιέρωσε ολοκληρωτικά τη ζωή του στα παιδιά ως παιδίατρος, συγγραφέας παιδαγωγικών άρθρων, δοκιμίων, παιδικών μυθιστορημάτων και θεατρικών έργων (24 βιβλία και πάνω 1.400 άρθρα), αλλά και ως διευθυντής δύο ορφανοτροφείων στη Βαρσοβία, τόσο όταν ήταν ελεύθερη όσο και μέσα στο γκέτο, όταν η πολωνική πρωτεύουσα ήταν υπό την Κατοχή των Γερμανών. Στα ορφανοτροφεία που διηύθυνε κατάφερε να θέσει σε εφαρμογή τα παιδαγωγικά του οράματα, να δημιουργήσει δηλαδή μια κοινότητα όπου όλα τα παιδιά ως ισότιμα μέλη καλούνταν να παίρνουν αποφάσεις και να διαχειρίζονται τη ζωή τους ανεξάρτητα από την ηλικία τους. Για τον σκοπό αυτό εφάρμοσε τέσσερα παιδαγωγικά είδη εκμάθησης της δημοκρατίας

1. Το Δημοψήφισμα
2. Το Κοινοβούλιο των παιδιών
3. Το Δικαστήριο των παιδιών
4. Συγκεντρώσεις-Συζητήσεις

(το γραμματοκιβώτιο, η εφημερίδα-παιδική δημοσιογραφία κτλ.)

Το πρωτοποριακό του έργο έληξε απότομα το 1942, με τη μεταγωγή του ίδιου και των παιδιών του από το γκέτο της Βαρσοβίας στο στρατόπεδο της Τρεμπλίνκα. Το τέλος του όμως, το οποίο αναμφίβολα υπήρξε τραγικό και ηρωικό, μιας και του δόθηκε η δυνατότητα να σωθεί, αλλά προτίμησε να πεθάνει μαζί με τα παιδιά, τείνει να επισκιάζει την πνευματική του κληρονομιά. Και καθώς «η κυρίαρχη παραγωγή του εαυτού είναι τα δικαιώματα», όπως λέει ο Χαράλαμπος Μπαλτάς, είναι επιβεβλημένο να επιστρέψουμε σε κάποιες από τις ιδέες του Janusz Korczak, που συναντούμε στο τελευταίο του ημερολόγιο.

Το ημερολόγιό του τις μέρες εγκλεισμού του ίδιου, καθώς και των ορφανών του στο γκέτο της Βαρσοβίας αποτελεί τη βάση για να δημιουργηθούν οι διαφορετικές προοπτικές (αντίσταση, συνεργασία, προσφυγιά, δικαιώματα των παιδιών) για το έργο και τη ζωή αυτού του Πολωνού δασκάλου του Ολοκαυτώματος. Στις προτάσεις από τα ημερολόγια εναλλάσσονται διαφορετικές φωνές, προκειμένου να αποδοθεί η σύγχυση, η πολυφωνία, η διαφορετική κάθε φορά προοπτική και η τελική επιλογή της κριτικής σκέψης. Η δημιουργία ομάδων αποβλέπει στη ρητορική αντιπαράθεση με βάση ένα κεντρικό πρόσωπο, που είναι η μάσκα του δασκάλου, το οποίο ζητά να ακούσει από τις ομάδες τις προοπτικές, να τις συμβουλευτεί και να επιλέξει την καλύτερη.

2. Περιγραφή εργαστηρίου

Γίνονται κάποιες εισαγωγικές ασκήσεις στους επιμορφούμενους με στόχο να βιώσουν το κλίμα της σιωπής, της σοβαρότητας της κατάστασης και της κατάνυξης.

Στη συνέχεια, μέσα από μια πομπή κατανυκτική –πομπή θανάτου– χωρίζονται σε τέσσερις ομάδες: Δικαιώματα του Παιδιού, Συνεργάτες, Αντίσταση και Πρόσφυγες. Μοιράζουμε σε όλες τις ομάδες τα ημερολόγια του Korczak και στέκονται σε τέσσερα αντιδιαμετρικά σημεία της αίθουσας. Ο δάσκαλος Korczak (Μπάμπης Μπαλτάς) κάθεται στο κέντρο της αίθουσας και μιλάει παραληρηματικά λέγοντας τις ιδέες του. Ένα άλλο άτομο εθελοντικά διαβάζει κάποια αποσπάσματα από τα ημερολόγια. Οι ομάδες, ανάλογα με το ποια ομάδα αντιπροσωπεύουν, επιλέγουν κείμενα από τα ημερολόγια και από το θεατρικό του Ταγκόρ *Το Ταχυδρομείο*, με τα οποία απαντούν στον παραληρηματικό λόγο του δασκάλου. Έτσι γεννιέται αυθόρμητα ένας διάλογος. Οι ομάδες απελευθερώνονται και μιλούν και με δικά τους επιχειρήματα. Όταν νιώσουμε ότι τελείωσε αυτός ο διάλογος, αφού έχουν ακουστεί αρκετά επιχειρήματα από όλες τις ομάδες, ο δάσκαλος σηκώνεται σιωπηλά, περνάει από όλες τις ομάδες και τους γνέφει να τον ακολουθήσουν. Τους ακολουθεί σε μια πομπή θανάτου και βγαίνουν έξω από την αίθουσα, όπου αγκαλιάζονται έτοιμοι να πεθάνουν.

Επανέρχονται στην αποστασιοποιημένη κατάσταση και μπαίνουν μέσα στην αίθουσα, όπου παρακολουθούν αποσπάσματα από την ταινία του Αντρέι Βάιντα *Η Θυσία του Korczak*. Συζητούν για την ταινία και στη συνέχεια σε ολομέλεια τους διατίθενται υλικά, τα οποία έχουν την ευκαιρία να τα ξεφυλλίσουν και να κάνουν ερωτήσεις. Κλείνουμε με την αποτίμηση του εργαστηρίου και με προτάσεις προς αξιοποίηση στην τάξη από τους συμμετέχοντες.

3. Στόχοι

Ο βασικός στόχος του εργαστηρίου είναι να έρθουν οι συμμετέχοντες σε επαφή με τον δάσκαλο Janusz Korczak και τις ιδέες του. Είναι ένας πολύ σημαντικός δάσκαλος, ο οποίος θυσιάστηκε για τους μαθητές του και ο οποίος σπάνια, δυστυχώς, μνημονεύεται στα εγχειρίδια παιδαγωγικής. Επίσης, να έρθουν σε επαφή με τα κείμενά του για τα Δικαιώματα του Παιδιού, και ιδιαίτερα με το δικαίωμα του παιδιού στον θάνατο. Γι' αυτό τον λόγο χρησιμοποιήθηκε και το θεατρικό έργο του Ρ. Ταγκόρ *Το Ταχυδρομείο*.

Ένας άλλος στόχος είναι να κατανοήσουν οι συμμετέχοντες τη σοβαρότητα του Ολοκαυτώματος και να προσπαθήσουν να συναισθανθούν τις εμπειρίες του χαρισματικού αυτού δασκάλου και των μαθητών του, που θυσιάστηκε για τους μαθητές του και τους ακολούθησε στον θάνατο, ενώ ο ίδιος θα μπορούσε να σωθεί. Αυτό το γεγονός αποτυπώνεται και στην ταινία του Βάιντα, γι' αυτό τον λόγο και προβλήθηκε και το αντίστοιχο απόσπασμα από την ταινία.

Επίσης, στόχος του εργαστηρίου είναι να έχουν βιωματική εμπειρία με τον χωρισμό τους σε ομάδες (Δικαιώματα του Παιδιού, Συνεργάτες, Αντίσταση, Πρόσφυγες) των διαφορετικών κοινωνικών ομάδων που υπήρχαν τότε στην κοινωνία, αλλά και σε κάθε κοινωνία, και να ευαισθητοποιηθούν σε ανάλογα πολιτικά και κοινωνικά θέματα της εποχής μας. Να μπορέσουν μέσα από τις διαφορετικές ομάδες να προασπίσουν τα δικαιώματά τους με επιχειρήματα, μέσα από τα αυθεντικά κείμενα.

Και τέλος να μπορούν αυτές τις καταστάσεις που έζησαν μέσα στο εργαστήριο να τις μεταδώσουν με τον δικό τους τρόπο και με τη βοήθεια του υλικού στους μαθητές τους.

4. Μεθοδολογία

Η μέθοδος που χρησιμοποιήθηκε ήταν η βιωματική εμπειρία. Οι συμμετέχοντες με κινητικές ασκήσεις και ασκήσεις αναπνοής στην αρχή, χωρίς εξηγήσεις και λόγια, βίωσαν μια ατμόσφαιρα καταναυκτική, σοβαρή και επικίνδυνη, για να μπορέσουν να συναισθανθούν την αγωνία και τη θλίψη των ανθρώπων που βρίσκονται σε τέτοιες δύσκολες καταστάσεις, αλλά συγχρόνως να κατανοήσουν και τα περιθώρια αντίστασης, είτε ενεργητικής είτε παθητικής, όταν δεν υπάρχει άλλη δυνατότητα. Συμμετείχαν στην πραγματικότητα σε ένα δρώμενο αυτοσχεδιαστικό, που επιτελέστηκε κατά τη διάρκεια του εργαστηρίου με λίγες κατευθυντήριες οδηγίες. Στη συνέχεια, παρακολούθησαν την ταινία ως θεατές και στο τέλος ήρθε η θεωρητική πλαισίωση όσων είχαν ήδη βιώσει, στην οποία συνέβαλαν και οι ίδιοι μέσα από τις εμπειρίες τους κατά τη διάρκεια του εργαστηρίου.

5. Προσδοκώμενα αποτελέσματα

Τα αποτελέσματα που επιδιώχθηκαν μέσα από το εργαστήριο ήταν κυρίως η ευαισθητοποίηση των συμμετεχόντων στο Ολοκαύτωμα, στα Δικαιώματα του Παιδιού και ιδιαίτερα στο δικαίωμα του παιδιού στον θάνατο, αλλά και στα δεινά που υφίστανται οι διάφορες μειονοτικές ομάδες και οι πρόσφυγες. Μέσα από αυτή την ευαισθητοποίηση αναμένεται να είναι σε θέση οι ίδιοι να μπορούν να ευαισθητοποιούν τους μαθητές τους σε ανάλογα θέματα. Επίσης, τους δόθηκαν κίνητρα για να ασχοληθούν περισσότερο σε βάθος με τον δάσκαλο Janusz Korczak και να χρησιμοποιήσουν τις ιδέες του στη διδασκαλία τους για μια παιδαγωγική βιωματική διαδικασία, που σέβεται τα δικαιώματα των μαθητών και τους οδηγεί στη μάθηση μέσα από την ανακάλυψη και τον σεβασμό στην προσωπικότητά τους.

6. Αξιολόγηση της εφαρμογής στη Συνδιάσκεψη

Η εφαρμογή στη Συνδιάσκεψη είχε πολύ θετικά αποτελέσματα. Οι συμμετέχοντες ήταν ανοιχτοί και πρόθυμοι να βιώσουν τις καταστάσεις που δημιουργήθηκαν. Ανέπτυξαν δικές τους ιδέες και ανταποκρίθηκαν πλήρως σε όσα τους ζητήθηκαν. Κορυφαία και συγκινητική στιγμή ήταν το κλείσιμο του δρώμενου, που ήταν η καθοδήγηση των συμμετεχόντων από τον δάσκαλο στον θάνατο, με τον ίδιο τρόπο που ο ίδιος ο Korczak είχε καθοδηγήσει τα παιδιά του στον θάνατο και όπου μέχρι την τελευταία στιγμή ήταν κοντά τους και ήταν όλοι αγαπημένοι και ενωμένοι.

Όλοι ενδιαφέρθηκαν να μάθουν περισσότερα για τον Janusz Korczak στο τελευταίο θεωρητικό μέρος του εργαστηρίου, συζήτησαν τις εμπειρίες τους και φάνηκαν πρόθυμοι να πραγματοποιήσουν ανάλογες δράσεις με τους μαθητές τους.

7. Αξιολόγηση προηγούμενης εφαρμογής του εργαστηρίου

Και η προηγούμενη εφαρμογή του εργαστηρίου αποτιμήθηκε θετικά. Παρόμοιο εργαστήριο είχε λειτουργήσει ως αφόρμηση πριν και ως εμπέδωση μετά την παράσταση του θεάτρου Πόρτα *Ποιος είναι ο δόκτωρ Κόρτσακ;*, τη θεατρική σεζόν 2015-2016.

Αφορούσε συγχρόνως γονείς, παιδιά και εκπαιδευτικούς και εστίαζε στη διαφορετική προοπτική κάθε υποκειμένου. Η κύρια εστίαση στο πλαίσιο του θεάτρου αφορούσε τα δικαιώματα του παιδιού. Οι ομάδες που σχηματιζόνταν αποσκοπούσαν στην κατανόηση του θεατρικού έργου και στην επεξεργασία των ιδεών σχετικά με το Ολοκαύτωμα.

Βιβλιογραφία

- Korczak J., (2017). *Το δικαίωμα του παιδιού στον σεβασμό* (μετ. Μπ. Ζουλκιέβιτς). Αθήνα: Μεταίχμιο.
- Korczak J., (1957). *Το ημερολόγιο του Γκέτο* (μετ. Φ. Παπαρήγα). Αθήνα: Παιδαγωγική ομάδα «ΤΟ ΣΚΑΣΙΑΡΧΕΙΟ» (υπό έκδοση).
- Lamihi A. (1997). *Η εκπαίδευση στα δικαιώματα του παιδιού: η συμβολή του Κόρτσακ* (μετ. Ε. Καλαπανίδα & Φ. Παπαρήγα). Αθήνα: Παιδαγωγική ομάδα «ΤΟ ΣΚΑΣΙΑΡΧΕΙΟ» (υπό έκδοση).
- Ταγκόρ Ρ. (1914). *Το Ταχυδρομείο* (μετ. Ε. Μολασιώτη & Ε. Πανταζής). Αθήνα: Παιδαγωγική ομάδα «ΤΟ ΣΚΑΣΙΑΡΧΕΙΟ» (υπό έκδοση).

Φιλμογραφία

- Βάιντα, Α. (1990). *Η Θυσία του Κόρτσακ*.

